

Györffi Kálmán

„PÁLYÁM” „EMLÉKEZETE”?

– Válaszkísérletek Lövétei Lázár László kérdéseire –

Magyarázzuk meg a címet? Mi sem egyszerűbb. A kérdőjel egy nyugodt, kicsit gunyoros (találjunk ki ide egy új szót, mondjuk: öngunyoros), de mindenképpen „reznált” félmosolyt jelent. A pályám azért került idézőjelek közé, mert ez nem volt „pálya”. Csak „félpálya”... Vagy még annyi sem... E pillanatban majdnem hetvennégy éves vagyok, lehet számolni... Úgy 1989 karácsonya környékén hagytam abba az „irodalmi” tevékenységet, bár akkor még nem sejtettem, odapillantok a tévére, éppen zajlik a román népnek rendezett „kirakatper”, a „karácsonyi ajándék” (nem viccelek, napokig így nevezték), a kirakatpert kirakatítélet követi, majd a kirakatbírók kirakat-végrehajtókká nemesülnek és kitömik ólommal a lekötözött kezű, általuk pár hete még egekig dicsért házaspárt...

Tehát a „pályám” csak félpálya, az emlékezetem pedig nem szépítette meg ezt a félpályát. Éppen csak elfogadom: ennyi volt az enyém, ilyen volt az enyém. (Azt mondta úgy ’86 táján az általam félistenként tisztelt és alázatosan szeretett Székely János – van úgy tíz-tizenöt ilyen ember az „emlékezetemben” –, eléggé fáradt hangon: „Jegyezze meg, maga most olyan negyven körüli, mindent, amit meg akar írni, írja meg úgy hatvan-hatvanöt éves koráig, mert utána már kín lesz az írás...” És milyen igaza volt János Úrnak, hatvanöt után az ember – én – már inkább csak azzal foglalkozik: milyen pár szó kerüljön a fejfámra. Itt tartok: „GY. K. Élt 7... évet. És ebbe mások is behaltak már...” Ennyi lenne, hogy tetszik?)

A fentieket végigolvasva máris adódik egy kérdés: ha jó ideje abbahagytam az „írói tevékenységet”, akkor mi a fenéért nyűgölöm ide ezeket a sorokat?

Elmondom. Tavaly nyáron kaptam egy levelet New Yorkból, hanyatt is estem tőle, mert bár néhány tanítványom, sőt: vagy két „barátnőm” is él Ámerikában, de levelet egyiktől sem kaptam; erre kiderül, hogy ez a barátságos Lövétei Lázár László „nyücityban” nyaral, a 42.

emeleten, és a rázúduló élmény hatására már sikerült is egy *haikut* megírnia (tudják, mi a haiku? Hát az egy igencsak rövid japán költemény, tudták ezek a ferdeszeműek, hogy a vers nem rétestészta...); de hadd idézzem LLLacit: „*Íme néhány kérdés... igyekeztem mindent belesűríteni ezekbe a kérdésekbe. Ne fogd vissza magad, írj részletesen mindenről...!!!*”

Na, így könnyű, gondoltam. Én itt, a 42. emeleten írok egy haikut, te meg ott, Gyergyóban, a földszinten ne fogd vissza magad! Időd van, kedved van, imádsz beszélni magadról a te korodban: „Ha időváltozás, akkor a hátam..., ha melegfront, akkor a fejem és a csuklóim..., de ha nincs front, akkor éjszakánként fiatal nővel álmodom, a múltkor például Gina Lollobrigidával voltam, tudja még valaki, hogy ki volt ez a hölgy...?”

És mindezek után térjünk rá a kérdésekre.

Amit tudni kell: a Székely Könyvtár sorozatban megjelent egy kötetem, ennek szerkesztője, gondozója volt Lövétei Lázár László. Hol is találkozhattunk volna máshol, mint a gyergyószentmiklósi Lázár panzióban, ahol elmondta: „Azért válogattam éppen ezeket a novellákat, mert egyfajta önéletrajziséget olvastam ki belőlük.”

Nem ez a lényeg!

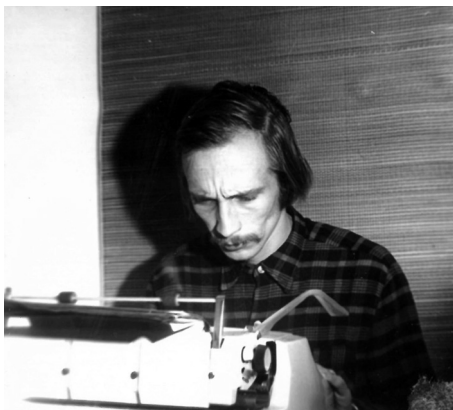
A lényeg az: odajött, megkeresett, kíváncsi volt a véleményemre, emberszámba vett.

Megmagyarázom... Valamikor az „ántivilágban” megjelent egy könyvem: *A nagy kórház*. Nem hiszik el, „csúcsteljesítményre” próbáltam csavarni magam... Domokos Géza (figyeljenek, ez már kettő!) behív a „nagyházba”, és azt mondja: „Beadtuk a kéziratot a cenzornak, de már eddig is akkora céció volt körülötte, hogy szerintem a »kórházat« vissza fogják dobni...” Jaj, ne, mondtam, akkor nincs szükség könyvre. Nem értik? Domokos Géza emberszámba vett! Meg is ölelt. „Én is így gondoltam”, mondta.

És jöttek a „demokrácia” évei... Tisztázzuk: akkor már olvastuk/tudtuk, hogy a „Gutenberg-galaxisnak” vége. A nyugati országok író nagyságai szép lassan kihaltak vagy elhallgattak... A nyolcvanas évek közepéig még számon tartottam a Nobel-díjasokat, ez Szolzsenyicinnel nálam véget ért... (Ne füllentsek! Egy nagy „román” Nobel-díjas

könyveit azért hatalmas irigységgel végigolvastam, úgy hívják: *Herta Müller*. Az irigységről esetleg később!)

Azt is tudtam – három év műépítészeti technikum után –, hogy a gazdag nyugati, „művelt” középosztály „könyvtár”-szobájában (státusszimbólum!) könyvgerinccel vannak kitapétázva a falak-ajtók, s ha kinyitod, van mögötte egy óriástévé, egy bárszekrény, esetleg egy bíborvörös óriásheverő – gumibabával...

Akkor még írtam, akkor még hittem

Hát, mit mondjak, nem értek váratlanul a „demokrácia” évei... De arra nem számítottam, hogy minden ellen, ami – nehezen kikínlódott – világfelfogásom, emberfelfogásom és magyarságfelfogásom volt, nemcsak frontális, hanem a legaljasabb és legolcsóbb hátbatámadás történik majd!

Tisztázzuk: nem a bőrömről van szó! Hanem arról, ami megfoghatatlan: a „lelkemről”! Volt egyfajta hitem az **EMBERFELETTIBEN** és annak törvényeiben, és volt egyfajta meggyőződésem arról, hogy ezek a törvények felülírják a gyarlóságainkat.

A liberalizmus, pontosabban: a „liber”-alisták azt hirdetik: gyarló ember, szabad vagy. Szabadon gondolkozhatsz, beszélhetsz, cselekedhetsz... Gyarló ember, ebben az új világban minden gyarlóságodat szabadon és büszkén megélheted! Arról persze nem beszélnek, hogy már kisgyerekkorodban beindítják az agymosást: „Mi majd megszabjuk, hogy miről mit gondold, miről mit higgyél, miről mi legyen a meggyőződésed...” Ehhez persze tönkre kell tenni a „templomot s az iskolát” és minden közösséget, a nemzettől a családig, a falut és annak közösségét, mint a történelmi múlt minden hasznos tapasztalatát és tudását őrző „hűségét”, hűséget a földhöz, a tánchoz, a nótához... (Lehetetlenné tesszük az életüket egyrészt, másrészt a fiatalságot berugdossuk a városokba „munkásosztálynak”, mondták régen, most „munkavállalónak” mondják..., ezzel aztán fellazul, felhígul, mosogatólé

lesz a „polgárság” is. Arról nem is akarok beszélni, ami az erdélyi városokkal történt az elmúlt száz év alatt.)

Elnézést kérek, elszaladt velem a ló... Visszatérek gyorsan a kérdésekhez. LL. László: „...azért válogattam éppen ezeket... mert egyfajta önéletrajziséget olvastam ki belőlük... kérlek, mesélj a gyermekkorodról, Marosvásárhelyről, arról, hogy létezett-e valóban »Fotyilla« (Attila) nevű barátod...?»

(Én: Hát ez a „novellairás” lényegére vonatkozik. Egy jó novella – szerintem – olyan, mint egy pazar svájci óra. Van egy rugója, ez hihetetlenül erős acél, ez a novellairó érzelmi kötődése a témájához..., van néhány fogaskereke, ezek megszelídítik a rugó erejét, ezek az író idevonatkozó emlékei emberekről, eseményekről, helyszínekről... és van egy hajszálrugó a hozzátartozó kis sétálóval, ennek a ketyegését halljuk, ez biztosítja, hogy az óra két napig egyenletesen járjon, itt találkozunk az író és az olvasó szíve: én ketyegek éjjel és nappal fáradhatatlanul, de figyelj, az időm – véges! És persze van az óramutató, és persze van a legfontosabb, az édes anyanyelv... És persze még száz meg száz dolog, de hát ezek az én marhaságaim...)

Önéletrajziség... Ezzel nagyon kell vigyázni, ilyen csak egyszer ír az ember, olyankor felmenti magát, mosdatja magát, meg nem történtté akarja magyarázni azt, amit elkövetett... Vagy éppen olyasmivel dicsekszik, ami nem igaz, de ezt addig kell ismételni, amíg maga is elhiszi... Mondtam: az órában az író emlékeinek TÖREDÉKEI! Nagyon kell vigyázni velük! Illusztráljuk: azt írtam a regényemben: „Erre elhallgattak hirtelen a nagy tér közepén, a szökőkút kávján körben ülő, kőből faragott, nagy testű békák, szájukban nyomását veszítette a vízszög, lassan fordították el zöldre mázolt fejüket és a görbe utca felé néztek kidülledő kö-szemekkel.” Gondolkozzunk csak: nyilván, semmilyen mozgás nem valós. Ami valóság: a kör alakú medence padkáján ülő, fél méter hosszú, olajfestékkel zöldre mázolt kőbékák... Hogy a lassan száz évvé nemesülő marosvásárhelyi ortodox templom bejáratának méltó térépítészeti látványt nyújtson. Azelőtt a Bodor-féle zenélő kút állt ott, most már Avram Iancu lovasszobra tartja magasra a – valódi – nemzeti lobogót. Értsd: a lovasszobor bronzból van, a zászló: farúd, színes zászlóselyem. (Azért kíváncsi lennék, hogy az ortodox pápa fizeti-e, esetleg a vásárhelyi önkormányzat vagy a belügy,

a zászlócszerelő embert, mert a farúd ugyan bírja, de a zászlóselyem csak-csak kifakul a tűző nyári napsütésben...)

Na mindegy.

„...Marosvásárhely, Fotyilla...” – kérdezed. Hát, kedves Laci, a kisállomás mellett laktunk, a „turbina” partján. Ez egy beton közé szorított, kb. tíz méter széles és majdnem ilyen mély árok volt, a Kossuth utca végén egy turbinaházzal, ami el tudta látni az akkori Marosvásárhelyemet – bocsánat, Marosvásárhelyt – villanyárammal. A turbina tehát ingyenes villanyáramot termelt Marosvásárhelynek, de amivel az egykori polgármester és az őt körülvevő nagyszerű és lelkes szakemberek nem számolhattak: kiváló helyszíne és eszköze

lett annak az évi öt-hat vásárhelyi embernek, akik úgy döntöttek: „Ebből elegendem van, bocsáss meg, Uram, nem bírom tovább.” (Ha valaki öngyilkos lett, leengedték a turbinát, olyankor a gyerekek turkáltak a bokáig érő finom iszapban, miként az ásatások történései...) Na most: a kisállomáson túl vagy ötszáz méterre volt az iskola, ahol... az unatkozást elsajátítottam...

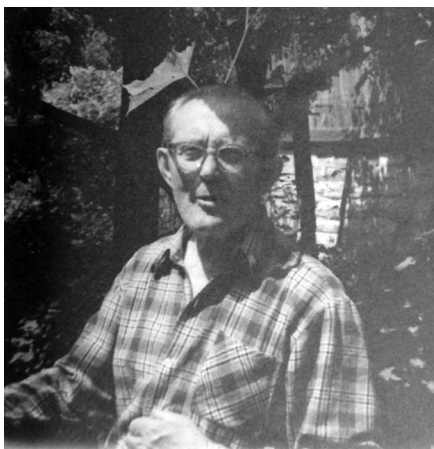
Ugyanis én Erdőszentgyörgyön születtem... Itt éltem majdnem ötéves koromig. Az ilyenféle állatnak, mint én, van egy átka: az élményei beleégnek a... fejébe – a CD- vagy DVD-fiúk tudják, miről beszélek –, kitörölhetetlenül.

Tehát: apámat Erdőszentgyörgyre helyezték tanítónak, albérletben laktunk egy nagyon szép kúriában, a főbérlet (tulajdonos) úgy hívták, hogy Tekintetes és Nemzetes SCHULLER úr – nekem bácsi. Nemigen emlékszem rá, a feleségére annál inkább: „Kálmánka, ha a törökkontyaimat még egyszer letöröd, Szőke néni mind a két kezedet letöri...” Szép házuk volt, mi a cselédlakást béreltük: egy szoba-konyha, és hetente kétszer egy tízvedres fadézsza forró vízzel...

Bodor kútja Marosvásárhelyen, háttérben a Vártemplommal

Apám Nagyenyeden végzett kántortanító volt. Hogy anyámat megszabadítsa tőlem, nagytakarításkor meg nagymosáskor, he-tente kétszer-háromszor magával vitt az iskolába, beültetett a legutolsó padba, előttem két üres pad, aztán kezdődött az osztály. Nos, apám nagyon szigorú tanító bácsi volt. Rettenetesen feldühítette, ha valaki nem figyelt, ha valaki helytelenkedett, ha valaki nem tanult... Elég későn jöttem rá a módszerére... – én voltam a rendtartás pedagógiai eszköze. Három-négyéves voltam, apám

*Édesapám a szőlőlugasban,
marosvásárhelyi házunk előtt*

az óra elején a kezembe nyomott egy kimustrált füzetet meg egy ceruzavéget, ezzel mondjuk öt percre lefoglaltam magam, aztán tíz percre figyeltem, ahogy kalligrafizálta a háromlábú fekete táblára az éppen tanulandó betűt, szótagot vagy számot, majd meguntam, elkezdtem izegni-mozogni, amíg valamelyik fiúcska vagy kislány hátra nem fordult, akkor annak számárfülete lehetett mutatni, arra nyelvet lehetett ölteni... és nem lehetett észrevenni, hogy apám ott áll mögöttem, a vonalzójával hatalmasat csap a padra és kivörösödve ordít: „A füleidet kitépem, helytelen kölyke, mindjárt felmosod az egész folyosót...”, és mindezt, hogy úgy mondjam, „fenyegető, kántori hangerővel”. Az osztály persze lapított, mint... nyuszi a fűben...

Hát istenem, ez is egyfajta pedagógia...

Nagyenyed dicséretére csak annyit: két könyve maradt rám a tanítóképzős éveiből: egy kisméretű biblia és egy nagyméretű Kodály: *Magyar népdalok szöveg- és partitúragyűjteménye*.

Ugorjunk: tizenhét éves vagyok, olvasom apám bibliáját, szép nyári vasárnap van, apám a másik karosszékekben olvas, éktelen röhögésben török ki, csorognak a könnyeim, apám feltolja a szemüvegét, megbotránkozik: „Ha jól látom – mondja –, a Bibliát olvasod, mondd meg nekem, melyik próféta könyvén lehet ilyen hülyén röhögni.” Összecsu-

kom a könyvet, átnyújtom: „Hát ezt neked kell kitalálni – gurgulázom két röhögés között –, fogadjunk, hogy nem fogod kitalálni!”

Beültettem a taplót a fülébe, gyanakodva lapozgatta a könyvet, én persze nem árultam el, hogy... egyet lapoztam a bibliájában... és ott állt gyöngybetűkkel a gerinc mellé beírva: *Györffy Kálmán* (ő még „y”-nal írta a nevét) – *bankár*... (Azt tudtam, hogy Nagyenyeden minden tanítási nap istentisztelettel kezdődött. Akkoriban apám velem egykorú – tehát kb. tizenhét éves – lehetett, márpedig ebben a korban a „mennyei milosztól” el-elkóborol a figyelme az embernek, például arrafelé, hogy mi is szeretnék lenni, ha felnövök... Hát csoda, hogy könnyesre röhögtem magam?)

Hát ezzel – mondanám – letudtam a szerkesztő úr egyik kérdését: „...meséj a novellák pedagógus apjáról”. De nem mondom. Inkább visszatérek Fotyillához. Aki nem volt osztálytársam, egy évvel felettem járt, talán harmadszor nyűtte a második osztályt. (Az ötvenes években még volt ilyesmi...) És aki pontosan annyira unta a második osztályt, mint én az elsőt... Ugyanis apám még Erdőszentgyörgyön elszörnyedve vette észre, hogy ez a mocsok kölyök négy-öt évesen megtanult írni-olvasni... Fotyilla – mai, modern, liberális nyelvhasználattal –: „más” volt. „Hátrányos helyzetű.” Eléggé el nem ítéhető, konzervatív nyelvhasználattal: enyhén génhibás... Ezért lett a novellám „pozitív” hőse. Egyetlen valós történetem van róla, de ez sohasem került „felhasználásra”: Attila családja a vásárhelyi közüzemek (akkoriban mindközönségesen: „a gázgyár”) területén, még a nagy háború előtt épített munkáslakások egyikében lakott, jártam egyszer náluk, jobb lakás volt, mint ahol én laktam... A gázgyár egyik épületében volt egy hatalmas, Weiss Manfréd-féle (?) hajómotor, ha igaz, összekapcsolva egy ugyancsak óriási dinamóval, ez volt a városka biztosítása arra az esetre, ha valami miatt kiesne a turbina vízierőműve... Az én Marosvásárhelyem ugyanis egy nagyon értelmesen megtervezett és megszer-

*Érettségizőként
Marosvásárhelyen*

vezett városka volt. Bernádynak köszönhetően! (Ő vajon hányadik az általam csodáltak közül?) Akár hiszik, akár nem, lelke volt, lehetett élni benne, lehetett létezni benne... Gyerekként! Felnőttként... Hát az már egy másik tál tészta...

Apai nagymamám egy Erdőszentgyörgyhöz közeli faluban lakott (Vadasd). Kicsi, madárszerű nénike (a drága)... Ahogy mondani szokták: a tyúkokkal kelt (nem igaz, két órával hamarabb) és a tyúkokkal feküdt (nem igaz, három órával később). Nagypáimat nem ismertem; kit a nagy háború, kit a könnyörtelen gondviselés vitt el..., nagyanyámra maradt hát negyvennegyvenöt katasztrális hold föld és erdőcske (azért írok „erdőcskét”, mert itt, Gyergyó környékén lassan én is hozzászoktam a nagyzoláshoz, nekem is csak az számít erdőnek, ahol megállok a fenyőfa alatt, elkezdek felfelé nézni, és amikor kattan a nyakcsigolyám, a fenyő hegye pedig elkezdi az eget karcolni, akkor azt suttogom: „Na mi van, Atyám? Megfeledeztél rólunk?”)...

Apai nagyanyám háza Vadasdon

Mindegy. Vagyis a negyven hold szántó, a három leányzó, apám és a karácsonykor küszöbön „felejtett” kisfiú rámaradt erre az ötven kilónyi nagymamámra...

Hogy szerettem... Pedig nagyon szigorú volt... (álarc?)...

.....
Na, itt pihentem pár napig... Ugyanis ha emlékezni kell, mindig ideges leszek. Így vagyok a történelemtudományokkal, a világmegváltó eszmékkel és az okos emberekkel is, akik mindig tudják, mit kell csinálni... a többieknek...

Van egy óriási baj: ezek az okos megmondó-emberek istentelenül elszaporodtak... Azelőtt ebben a hihetetlen „csoda-országban” csak egy volt. Egyetlenegy, a „Kárpátok Génusza”...

Aztán jöttek a „liberálisok”. Elvégre frankofónok vagyunk: „Liberté. Égalité...” Fogták a Bölcsek Kövét, apró darabokra törték, a nagyobb darabokat szétlopkodták, a közepeseket szétosztották a rokonok között, a bólogatóemberek között, a nyaliemberek között, az aprókat pedig két marokkal szórták – mint kukoricát a disznók közé – a tömegbe. „Fraternité”... Aki bírta, marta...

Becsületesen bevallom: nekem egy szilánk sem jutott a Bölcsek Kövéből.

Butább lettem, mint amilyen voltam...

Nem értem ezt a világot.

Körülöttem mindenki értette. Én nem.

Körülöttem mindenki lelkes (volt). Én nem (mármint – nem lelkesedtem).

Meg is rémültem: „Te Jóisten, Kálmán, NIHILISTA lettél?” (Akit érdekel, a cárizmus utolsó évtizedében keresgéljen!)

Hát nem. Csupán csak konzervatív voltam és vagyok, menthetetlenül. A Bölcsek Kövének szikrája sincs nálam, ezért a jövőről semmit sem tudok, a múltból is csak annyit, amennyit megtapasztaltam. Ez pedig nem sok (és nem jó). Oda vezetett, hogy nem hiszek a „fejlődésben”... Pontosabban: nem hiszem, hogy jó irányba haladna a világ. És ha nem hiszek, akkor nem szabad „költőnek” lenni: „Én egész népemet fogom, nem középiskolás fokon, taní-tani...!” Most egy olyan valakit idéztem, aki viszont KÖLTŐ!

Lássuk csak:

Apai nagyanyám háza előtt volt egy kőasztal. Értsd, egy öles facsutkóra feltettek egy körformájú homokkővet (honnan bányászhaták?). A kőasztaltól pár lépésre volt a gémeskút, úgyhogy itt lehetett mosogatni, tyúkot-disznót trancsírozni – a „vezetékvíz” kéznél volt... A gémeskútban volt egy béka, de ez az ő baja, a kút mellett a vályú, oda járt a jószág inni... A vályú végén volt egy lyuk, abban egy kukoricacsutka... ez volt a mosdó. Az ember megengedte a csapatot (kihúzta a kukoricacsutkát) és már jött is a jéghideg víz reggel, késő délután pedig a meleg víz... Mit mondjak: összkomfort... És ha a gyerekmber (én) tévét akart nézni alkonyatkor, akkor a kerítésrésen keresztül megleste a szomszéd Piroskáját, ahogy megfürdött a szomszéd vályú végén... Színes adás, mi kell még...?

A nagykapu pontosan szemközt volt a csűrkapuval. A csűrkapu magas volt, a nagykapu alacsony, és mindig egy karóval volt kitémasztva. Mellette volt a kiskapu, ennek a zárja egy kb. másfél araszos lécdarabka volt, közepén egy rozsdás szöggel – ez volt a zár! (Én is ilyenre „gyártottam” minden tyúkólam ajtaját...)

Na most: ha a ház ajtaján keresztbe volt téve a seprű, azt jelentette: „Nem vagyok itthon.” És volt ez 1950-ben...

Azt mondja nagymamám 1953 táján: „Kálmánka, te olyan okos vagy, most mondd meg nekem, milyen ember az, aki csizmával berúgja ezt a kiskaput?”

Gondolkozzunk csak... Magyar Autonóm Tartomány... Marosvásárhelyen legfennebb 5-10 százaléknyi román lakos... (Tehát a csizmát magyar ember viselte.)

Akkor már apám éppen abbahagyta a „segédmunkásságot” a szódavíz-töltő állomáson.

Már előléptették... Nem kellett ládákat emelgetnie... odarakták a gép mellé... (Már sejteni lehetett, hogy mindjárt visszahelyezik tanítónak...) Hát – mondtam –, nagymama, tudod, hogy van egy olyan emberfajta, aki a jég hátán is megél... Aki minden változáskor tudja, hova kell állni... honnan fúj a szél... Aki lehúzza a halott magyar katonatisztról a csizmát... Miután továbbment a front...

Vajon kitől hallhattam ezeket? Apámtól? Aki mint tanító a legkisebb tiszti ranggal büszkélkedhetett: a háborúban zászlós volt... Vagy Jani bátyámtól, aki mint hadifogoly 1948 körül került elő Szovjetföldről? Vagy Sanyi bátyámtól, aki mint táborigazgató '52-ben került elő a szovjet szénbányákból – vajúrként... És aki onnantól kezdve éppen csak köszönt a bátyjának. Viszont soha nem beszélt vele... De az is lehet, hogy '52 telén hallhattam, amikor az arisztokratákkal bratyiztam. Már besötétedett, úsztam a térdig érő hóban a „feles” hegedű tokjával, jól átfagyva, és odaértem a mészégető-kemencékhez, volt vagy öt darab körben, égett bennük a tűz, és közöttük ott üldögéltek a jó melegben az arisztokraták, idősebb férfiak, pár Marosvásárhely környéki volt kastély-lakó, Telekiek, ez-az, az egyik magas, kedves hangú odaintett, „Gyere csak ide, kicsi fiú, melegedj meg, hiszen meg vagy fagyva... na ülj le ide, közelebb a tűzhöz...” Beszélgettünk. „Édesapád mit csinál?” „Segédmunkás a szódavízgyárban...” „És azelőtt mi volt?” „Azelőtt

Én is székelly voltam...

kulákivadék...” „És még azelőtt?” „Még azelőtt tanító...” „Na, akkor te közénk tartozol...”

Ő volt Kemény János... „Mészégető.” Azelőtt az „éhező szegényparaszatok kegyetlen vérszívója”... Azelőtt báró Kemény János író, az *Erdélyi Helikon* marosvécsi házigazdája... Azelőtt a kolozsvári magyar színház mecénás-igazgatója... És folytathatnám... De minek?

Ott hagytam abba, hogy én nem hiszek a fejlődésben.

Hiszem viszont, hogy a nagymamám kiskapuján keresztbe szegzett lécdarabka az emberiség legtökéletesebbre fejlesztett zárja volt. (Volt tanárkollégám negyedik emeleti tömházlakásajtáján három darab Wert-

heim-zár van. Agglegény! Egy térdmagasságban, egy a „lesőkével” egymagasságban, egy meg fél méterrel magasabban. Így érzi magát biztonságban. Én is. Amikor leérünk a földszintre, szólok neki: „Tudod, hogy elfelejtetted bezárni a középső zárat? Amíg ő visszamegy a negyedikre, én röhögök...”)

Kizárt dolog, hogy ha azt mondom nagymamámnak: elfelejtetted keresztbe fordítani a kapu lévét, visszament volna a mezőről. Azt mondta volna: a seprű ott volt az ajtóban, úgyse menne be senki... Azt mondta volna: legfőnnebb ha jön a csorda, a tehenek nem álldogálnak türelmesen a kapu előtt, bemennének az istállóba...

Mondom: én nem hiszek a fejlődésben!

A fejlődés szerintem ott kezdődik, amikor csizmával berúgják a nagyanyám kapuját. Amikor beköltözik a közösségbe a félelem. A gyanú, az irigység, a... nem fogom sorolni... Miért mondjam el, hogy például... nagymamám háza nem termelt szemetet... A kapu előtt soha nem állt meg szemetesautó... Az istálló hátsó kapuján át lehetett kivillázni a trágyát a hatalmas trágyadombra; ha használhatatlanná lyukadt a gyapjúzokni, ha foltozhatatlanná foszlott az ujjas, a kender-

vászon szalmazsákhuzat, a lenvászon párnacihe, ki lehetett dobni a trágyadombra... fél év alatt elmállott...

Na, zöldek? Azon kívül, hogy politizálunk, hogy is állunk a „szeméttel”? (Hoppá! Ezt az utolsó mondatot nem lett volna szabad leírjam! Akar a fene kötekedni a zöldekkel! Vagy a többi ügynevezett „politikussal”. Ők nevezik így magukat... egymás között... megadják a módját... és a tiszteletet – egymásnak... Régen volt ilyen, hogy „munkásosztály”, „parasztság”, „értelmiség”, most már csak egy van: az ügynevezett politikusok osztálya, „clasa politică”... és persze a többiek – mi. Bevallom, soha nem éltem demokratikus jogommal, nem szoktam szavazni, választani... Jaj, egyszer igen, én szavaztam be Gigi Becalit Brüsszelbe, mondván: egy ilyen ragyogóan bölcs embernek ott a helye... a többi borotvaéles elme között!)

Ha van még olvasó, most azt gondolja: mit hadovál ez nekem itt összevissza?

Elnézést. Én csak egy kérdésre válaszolok: *„...azt mondtad, hogy '89 után olyan világgal szembesültél, amelyről (és amelynek) már nem volt mondanivalód. Nem akadákoskodni akarok, de egy író a maga idegenség-érzetét is nyugodtan elmondhatja.*

Mi történt tehát veled '89 után?”

Hát ezt sokan megkérdezték. Emlékszem például F. D. református tiszteletesem kérdésére adott válaszomra, hogy: először is nem maradt olvasóm, másodszor meg a veszteségeinket nem akarom tovább írogatni, harmadszor pedig utálok a könyvet „kiadó” emberek pofáját: menjen, kérjen pénzt a magyar kulturális minisztériumtól, s ha kap, akkor beszélhetünk. Mondom, az általam igen becsült és szeretett (néhai) F. D. tiszteletes azzal próbált meggyőzni, hogy gondoljam csak meg, Hamvas Béla egy idegen világban és ellenséges környezetben micsoda életművet tudott létrehozni.

Na igen (valami ilyesmit válaszolhattam), csakhogy Hamvas Béla a magyar irodalom szent embere volt... A *Karnevál*, ha jól emlékszem, a hit könyve a szellem végtelen bőségében, a szellem vigasztaló humorában... Én pedig nem vagyok szent ember... Nem hiszek a leírt szó megváltó erejében... Hirtelen mindenki azt hitte a kilencvenes évek után, hogy az élet egy színes, zsebongó vásári ünnep, én nem tehetek róla, hogy egy mocskos, förtelmes zsebvásárnak érzem-látom. A zsebvásár fülsértően hangos, bűdös, ocsmányi könyöklés, ahol az árus

lökdösi, rugdossa a szomszéd árust, a vevő ordít és ököltre megy a szomszéd vevővel, a vásári tolvaj pedig ettől is, attól is megpróbálja elcsenni a pénztárcát... Én pedig azt sem tudom, mit keresek a zsbivásáron, semmit nem akarok eladni, semmit sem akarok vásárolni... és még pénztárca sincs a zsebemben...

És most már itt az ideje, hogy befejezzem... Apai nagymamám elintézve... Gyönyörű nyári esték, a két ökör megiramodik befelé a megrakott szekérral... Na mi volt rajta? Megmondom. Fehérre mosott, fehérre szárított kender... A férfiak ledobálják a kévéket, előkerül a tiló, sötétedik, folyik a kendertilolás, a héhelés (vagy mi az ördög?), a férfiak néha hahotáznak, a lányok olykor sikítoznak, a hold is előkerül, a petróleumlámpás is, énekszó, poharazgatás... Feri bátyám (ő volt a karácsonykor küszöbön talált kisdéd) tanítgat: na most, ha kettébetörsz egy kukoricacsutkát és az egyik felébe beleszúrsz egy kenderszárat, ennek a végébe pedig egy tyúktollat, így megforgatod, és feldobod a magasba, felmegy, mint egy röppentyű... Megforgatom, felmegy, mint egy röppentyű, át a háztetön...

- Óh, hogy az Úristen... - hallik a szomszédból...

- Na Kálmánka - mondja apám -, most átmegyünk a szomszédba, lássuk, mit műveltél?

Nagyanyám túlsó szomszédságában ugyanis egy igencsak népes cigány család lakott. (Nem roma! Egyszerű magyar cigánycsalád. A családfő óriási vastag, kunkori bajuszt és dús fehér pájslit viselt, éppen mint anyai dédnagyapám, Napó.)

Nem hiszik el, fogvacogva kapaszkodtam apám kezébe, nagyanyám szerint ugyanis a cigányok megették a rossz kisgyereket... A szomszéd udvaron ég a tűz, körülötte a családfő, a felnőttek, a rajkók... Apám kérdez, na, mondják csak, mit csinált már megint ez a haszontalan kölyök? A családfő válaszol: semmit, tanító úr, éppem a tűzbe esett a röppentyű...

- Hát akkor bocsánatot kérünk, igaz-e, Kálmánka - mondja apám, odalép a cigányvajdához, kezét fog vele, aztán ráteszi a vállára a kezét, és igazi kántori hangon rázendít az éjszakában (lehetett benne egy-két pohárka):

„Gott erhalte Franz den Kaiser...
Unsern guten Kaiser Franz...”

.....

Itt az ideje, hogy elvarrjam a szabadon hagyott szálakat! Azt írtam valahol az elején „Fotyilláról”, aki valójában Attila, hogy egyetlen valós történetem van róla, de ez sohasem került felhasználásra... Mihez is kezdtem volna vele... 1953 forró nyara, a „gázgyár” munkásai összetanakoznak: a gyerekeknek jól jönne egy strand, hát ott vannak azok az üres betontárolók, azelőtt dízelolaj volt bennük a hajógéphez, az egyiket ki kellene alaposan mosni, a turbinából fel lehetne tölteni vízzel, két nap alatt jól felmelegedne... (Senki nem tudja már, hogy Lenin elvtárs, amikor Szibériába száműzték, fogta a két vedret, a fejszét, és kiment az Obra vagy a Jenyiszjere, vagy mit tudom én, hova, vágott egy léket, megmerítette a vedreket, a fejszét otthagya, mert a Jenyiszj öt perc alatt visszafagyott, visszament a két veder vízzel a faluba, leöntötte, aztán még százszor fordult, és olyan korcsolyapályát rittyentett a száműzött elvtársgyerekeknek, hogy a cári ivadék-leánykáknak sem volt különb.) Szóval, kopognak a konyhaajtónkon, ott áll Attila, és előadja, hogy az apjáiék csináltak a gázgyárban egy strandot, és ő azért jött, hogy „tessék elengedni Kálmánkát oda fürdeni”... Anyám nemigen érti a Fotyilla tájszólását, fordítok neki... Megkérdi: aztán milyen mély az a medence? Attila igyekszik meggyőző lenni, olyan három és fél méter, mondja tudálékosan. Anyám akadékoskodik: aztán mennyi víz van benne? Attila – másfél fejjel magasabb, mint én – felemeli a kezét az ajtó szemöldökfájáig: hát körülbelül eddig... Szó sem lehet róla, mondja anyám, és nem volt apelláta... Ennyi az élmény, nincs amit kezdeni vele... (Persze, ha valamelyik volt szerelmem megkérne, kapásból tudnék egy – közepes – novellát rittyenteni belőle...)

Továbbá azt is írtam: „Ne füllentsek, egy nagy »román« Nobel-díjas könyveit azért hatalmas irigységgel végigolvastam. Úgy hívják: *Herta Müller*. Az irigységről esetleg később...”

Hát... később van...

Figyelték-e, hogy eddig csak apámról és apai nagyanyámról írtam...

Mivel van egy másféle, egy másik élményrengetegem... anyai részről... Anyám valami tizenkilenc évvel fiatalabb volt apámnál, apám harmadik felesége (úgy látszik, ebben rá ütöttem, nekem négy hites és hitetlen feleségem volt...), de ezt hagyjuk... Anyám tekei (Tekendorf – Besztercétől egy kicsit errébb, Régentől egy kicsit arrébb...) szász fehérnép volt... és ezt megmagyarázom: Teke kisvárosias jellegű nagyfalú volt, a szászok mellett – gyermekkoromban már – románok,

magyarok és cigányok is lakták... és volt egy (számomra) csodálatos hagyománya: vegyes házasságban a lányok az anya vallását, nyelvét, iskoláját és szokásait követték, a fiúk pedig az apa vallását, nyelvét és szokásait őrizték... Nagyanyám vérvonala csupa szász ősöktől jött, így aztán anyám német iskolába járt, evangélikus vallású volt, a két testvére magyar iskolába járt, hithű katolikusok, lévén hogy nagyapám székelyföldről származó csendőrőrmester volt Tekében... Korán meghalt, nem ismertem... Szász dédnagyapámat, Napót igen, gyönyörű ferencjóska utánzat volt... (Anyám inkább Marlene Dietrichre hajazott.) Tőle is örökölhettem volna egy könyvet, jó vastag volt, bőrbe kötött, aranybetűs címmel: *La mia vita*... na, ki írta? Megmondom: Benito Mussolini... Apám áshatta el a Telefunken világvevővel együtt... Így aztán anyámnak is csak egy hatalmas bibliája van a könyveim között, gótbetűs, a dédnagyaié volt, az én kétéves illusztrációimmal: kutya kiszalad láncon az óljából... a Sion-hegytől egy kicsit jobbra, mert ebben a bibliában térképlapok is vannak a Szentföldről...

Tekei nagyszüleim

Panaszra semmi okom. A Fennvaló igancsak bőségesen nyújtotta nekem az élményeket, író lehettem volna... Hogy is írta Ady? „Most már nagyon jó, mert nem lehet rosszabb, / Szívünk jó borát gonosz ittasoknak / Mivelhogy úgvis odaadtuk: mindegy, / Majd elvezérel az Ördög már minket.” // »Tudom, pajtásom, szívbéli pajtásom, / Nem is magunkat, a holtakat bánom, / Kik meg nem érték ezen igaz jókat, / Őket sajnálom, síri bujdosókat.« // 'Ha volt vón szükség emberre, magyarra, / Lett volna, aki másképpen akarja. / Nem akaródott, hát nem akaródott.' // »Gyerünk pajtásom, a strázsa már szólott.«” (Ez ugyebár a *Két kuruc beszélget* című verséből való...)

Élmények... Irigykedjenek csak, mint én Herta Müllerre! Hát először is, fehér térdharisnya, Kálmánka, ha összekoszolod, megnézheted

magad! Ezt-azt megköszönni, bocsánatot kérni csak kézcsókkal lehetett... egészen addig, amíg apám rám nem mordult: fiam, magyar ember nem nyalja-falja egész nap az anyja kezét... Este az ember odatért az ágy mellé, összefogta a kezét, hogy „Vater unser, der Du bist im Himmel...” Ha valami rettenetes bűnt követtem el, félmarék kukorica is került a térdeim alá...

Ne panaszkodjunk. Tekében például elképzelhetetlenül szépek, hogy úgy mondjam: kívánatosak voltak a vasárnapi ebédek. Reggel kilenckor puccosan felöltözve elindult a nagycsalád, voltunk vagy tízen, és mert anyám és nagymamám evangélikus volt, elmentünk az evangélikus templomba... Itt találkoztunk a szász rokonokkal, ölekezés, ez-az... szomorú események megbeszélése... „Semmi hír róla, ki tudja él-e még?!” Evangélikus istentisztelet szászul, utána, mivel apám és én reformátusok vagyunk, mind a tízen átmentünk a református templomba, ahol meghallgattuk, ahogy apám túlénkelte a helybéli kántort a szortyogó harmóniumával együtt: „Az Úr csodásan működik, de útja rejtve van...”, itt már én is kiereszthettem vékony hangomat: „Tenger takarja lábnyomát, Szelek szárnyán suhan...” A katolikus templomba már egészen felpezsdülve mentünk át, mert tudtuk, hogy ezután már csak a bőséges ebéd következik... (A szentmise véget ért, menjetek békével...)

Emlékek...

A tekei Micsi bácsi lován, unokatestvéreimmel

Hát az egy csodálatos ajándéka a sorsnak, ha párhuzamosan kétféle gyerekkorod volt...

Megélni azért nehezebb... Hogy miért? Mert anyám is, miként a tekei szászság is, a háború utáni vesztesek igencsak nehéz sorsát élte, megspékelve a kisebbségi sorssal. A „bűnös” sorsát kisebbségi helyzetben. Márpedig balkáni nép kisebbségének lenni nem könnyű. Méghozzá olyan népé, amelyik hadseregekkel vonult éveken keresztül a hitleri csapatok oldalán a vörös birodalom területén, és amikor Odesszában a vörös partizánok elrobbantották a „győzedelmes hadsereg vezérkarát”, akkor olyan példás büntetést produkáltak az odesszai gyerekek, felnőttek, öregasszonyok és vénemberek között, hogy erre még a Waffen-SS-főtisztek is azt mondták: ez már igen, mi sem csináltuk volna jobban... Erről román történésektől nem olvastam. Oroszoktól inkább... (A felsorolásból azért maradtak ki az odesszai fiatal lányok és fiúk, mert azoknak vörös csillag volt a katonasapkáján...) Na most, ilyen történelmi helyzetben rádőzni kell. Antonescu felel mindenért, ő a bűnös, letartóztatni, kivégezni. Iliescu a hős... elnézést, el vagyok tájolódom, a király a hős (egy darabig, bocsánat, két év után már csak és kizárólag a Román Kommunista Párt szervezte az egészet...) (Tudják, mi szerettem volna lenni Bukarestben úgy augusztus huszadika körül? Virágáruslány! Krózussá gazdagodtam volna...)

Térjünk csak vissza Herta Müllerhez. Illetve nem, anyámhoz... Előrebocsátom, Tekében a cigányember is beszélt szászul, románul, magyarul, és persze az anyanyelvén. Senki nem parancsolta, senki nem kényszerítette, ez volt a szokás... Na most, negyvenhétben apámat félrehívja az erdőszentgyörgyi, Tekéből származó román rendőr, és suttogva figyelmezteti: anyámat felírták a kitelepítendő németek listájára, a listán egyedül szerepel, mert nem volt még egy szász a községben. Húha. Én kétéves vagyok, anyám, ha jól számolom, huszonkettő, apám falfehéren jön haza, suttogó tanakodás, én csak a félelem ízét érzem... (Csöndesen jegyzem meg, nem számít, hogy milyen nép fia vagy, hogy milyen nyelvet beszélsz, csak az számít, hogy tudsz Ember lenni, ha vizsgázni kell belőle – ennyit a román rendőrrel. Mert mi lett volna, ha a rendőr két faluval odébből származik?) Nem kell idegeskedni, a suttogás eredménye az lett, hogy anyám összepakolt, és másnap elutazott Tekébe, pár hónapig meghúzta magát Suzi nénémnél és Micsi bácsinál, nagymamám hűgának a házában, Tekét

ugyanis Sztálin elvtárs parancsára (valamint a gallipoli gyilkos egyetértő biztatására, továbbá Rákosi elvtárs lelkes egyetértésével, valamint... mekkora listát tudnék ide írni! Tudják, ki volt az egyetlen tiltakozó? Képzelmek el: Mihály király... az előbb írtam valamit az Embernek lenni fogalmáról...), szóval Tekét úgy kiürítették, hogy anyámnak már egyetlen osztálytársa, iskolatársa sem maradt benne.

Hát mit mondjak, a nyarat anyám nélkül töltöttem el... Halászni jártunk apámmal, akkor fogtam életem első halacskáját...

Aztán anyám hazakerült Tekéből, de utána már nem kellett többet németül beszéljek, tanuljak... Viszont leszoktam a csörögéről... Tudják, mi a csöröge? Olyan téstárból készül, mint a pánkó – gondolom –, kinyújtják, csörögevágóval (recés kerék) kivágják, ilyen rombusz alakra, aztán az egyik felét... (Látják, mit jelent, ha az ember mellett az asszony egész nap a tv konyhai adását nézi...?)

Minicha néni... Anyám padtársnője volt az iskolában. 1948 körül jött haza Oroszországból, tehát olyan 17-18 évesen vitték el... És mert öregek, érzékenyek vagy betegek voltak a szülei, meghaltak a fájdalomba, mire hazakerült. Uramisten, annyira vágyakozott rá, hogy valakivel emberi módon beszélhessen, hogy képes volt leutazni hozzánk. Táviratozott, anyám egész délelőtt csörögét sütött, imádtam a csörögét, és megérkezett Minicha néni, anyámnál magasabb, délcegebb néni, usánkában, vagy mi a fenében... Olyan orosz kezeslábasfélében... Mondjunk inkább pufajkát, ez annak a téli változata, hátha ezt jobban ismerjük...

Elveszek egy csörögét. Azt mondja a néni: emlékszel Ingridre, alattunk járt, ilyen kicsi, szőke, vékonyka, bejön az orosz a géppisztollyal, fellöki Ingridet a gépre, ahol takarítottunk, nem volt kikapcsolva az áram, Ingrid a szemem előtt füstszagú és koromfekete lett, de az égett húsnak olyan szaga van, te Kéti...

Visszateszem a csörögét, ennek valami hetven éve... A csöröge ízét most is érzem a számban... Az ipari áram miatt szénné égett emberhús szagáról most is csak annyit tudok, amennyit Minicha néni mesélt... (Ezt a „ch” hangot nekünk eléggé nehéz kiejteni, próbálkozzunk a „tyúk” szavunk „ty” hangjával, spékkeljük meg alaposan a „h” hangunkkal, adjunk hozzá egy mokráskanál „j”-t – a fene a tévében zajló végtelen főzőcskézésnek –, a germánok úgyis röhögni fognak, szerintem csak ezért találták ki; miért, maguk ismernek német viccet? Vagy

egy rendes káromkodást? A „Teufel”, az nem számít! A „Teufelsweib”-ot néha még én is elmormolom magamban az asszonyra... ha éppen összeherregünk...)

A „sárga irigység”... Hát az egy roppant ronda emberi tulajdonság, bele is lehet betegedni... Soha, egész gyerekkoromban egyszer sem éreztem, pedig gyakran játszottam orvos szülők gyerekeinél, Gúznér Miklós pajtásomnak például angol édesanyja ajándékaul ékszerszépseggű, arasznyi Rolls-Royce gépkocsija volt, vagy Magyar Karcsi pajtásom, ha éppen belázasodott, üzent értem az édesanyja, hogy menjek Karcsikához, ne maradjon otthon egyedül, olyankor a tanító néni elengedett, közel laktak, a kisebbik Lázár Ödön-gyár udvarán, a nagyobbik, a bútorgyár úgy fél kilométerrel arrébb volt. Karcsika vörös orral szipákolt és köhécselt a felpárnázott ágyban, a nappaliban, gyere, Kálmánka, mondta Magyar néni, kimentünk a Karcsi bácsi dolgozószobájába, az íróasztal mappája alól előkerült a fiókok kulcsa, a fiókból kis zacskó praliné, ezt egyétek meg, aztán a fiókból előhúzott egy Browningot, kivette belőle a tárat, hátrahúzta a szánt, elcsettintette a plafon felé, elzárta a tárat és a kezembe nyomta a fegyvert, ezzel pedig játszodjatok, mondta, amíg haza nem jövök. Súlyos egy fegyver volt, két kézzel kellett tartani... Szegény Karcsi pajtásom nem értette, hogy mért nem lehet ő az orosz és én a német, vagy fordítva, miért kell ő az irokéz legyen és én a sosón, vagy fordítva... Én pedig azt nem értettem, hogy ha a kisebbik Lázár Ödön-gyár rengeteg fa-csecsebecse mellett rengeteg fa-gyerekjátékot gyártott, akkor Karcsikának miért nincs létrán lebukfencező bohóca, füstkarikát eregető cilinderese, sakktáblája, ostáblája vagy csiki-csukija... Nekem ugyanis volt. Bagóba került.

Ma már értem: Karcsi bácsi a gyárkomplexum igazgatója volt... A felesége „főhadnagy”. Csak tudnám, hol? A (kezdeti) kommunista erkölcs működött. A Magyar Autonóm Tartományban mondhatni „példamutatóan”. Az szóba sem jöhetett, hogy Karcsi bácsi mint gyárigazgató, amikor végigellenőrizte a játékrészleget, csak úgy „melékesen” odaszóljon a részlegvezetőnek: azt a tíz játékot pakolják be a fiamnak. Bizony nem! Tíz perc múlva már körmölte volna a feljelentését a gyár párttitkára...Valamint az aligazgató elvtárs, a káderes elvtárs, a szemfüles elvtárs és az összes többi...

De nem erről akartam beszélni, hanem a sárga irigységről. Nem tudom, hogy került el, de soha, egyetlen percig sem irigyeltem a Miki Rolls Royce-át vagy a Karcsi édesapja Browningját, mindkettőt komolyan megvizsgálgattam, akkor tanultam meg, hogy mi a differenciál-mű, vagy hogy milyen véraláfutást tud ütni egy automata pisztoly kakasa egy gyerekember mutatóujjára...

Irigységet csak sokkal később, Herta Müller miatt éreztem. Na nem a Nobel-díját irigyeltem. Azért voltam irigy, mert ezt a rengeteg száz élményt, mint a sajátomat, a maga tragikumával és néha boldogságával együtt a hetvenes években már tudatosan próbáltam magamban megírandó regénnyé formálni, mert a hatvanas évek végén rettenetesen megrémített, hogy a velem egykorú román fiatalokat az általam ismert Teke, Segesvár, Brassó, Medgyes, Szeben és Disznajó környékén megdöbbenően elkezdték „valakik” (na, kik?) az iskolákban, az utcán, a templomokban, a kocsmákban és a családokban a szászok ellen hergelni... És bizony megint beköltözött a szászok házaiba a háború utáni évek félelme-rettegése... Ami tulajdonképpen állandó adagolásban sohasem szűnt meg, az én korosztályom a hatvanas évek közepéig nagyjából Moszfilm-produkciókon nőtt fel: a számbelileg hatalmas többségű – vérszomjas – náci gyilkosok megtámadják a számbelileg ijesztően kisebb és reménytelen helyzetű, de Lenin elvtárs hitére támaszkodó szovjet hősokeket... És nem volt kibúvó! A csütörtöki napunk azzal telt el, hogy reszeltünk az iskola műhelyében, péntek délben pedig kötelező módon, szervezeten és tanári felügyelet mellett moziba mentünk. Nem hiszik el, a moziterem utolsó soraiért nem volt tolongás, Ibolya kedves – most velem egykorú lehet – a megmondhatója, volt, hogy csak ketten csókolóztunk a leghátsó sorban... A többiek? Teljes átéléssel meredtek a mozivászonra, minden fiú lélekben Timur és csapata akart lenni, és minden kislány Zoe Kosmodemjanskajának képzelte magát. Ezekre (a könyvekre) csak azért emlékszem, mert kötelező olvasmányok voltak – magyar nyelv és irodalomból!

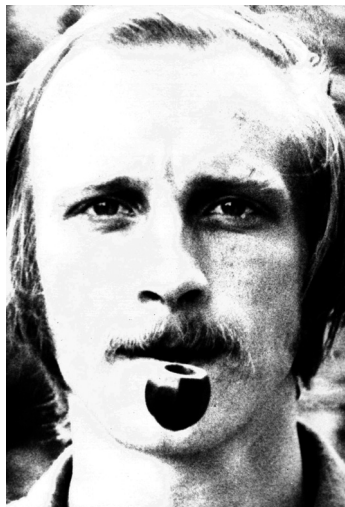
Vagyis szerettem volna egy regényt írni anyámról. A rokonaimról. A felmenőiről. Az erdélyi szászokról... Az élet maga kínálta tálcán nekem a lehetőséget... Na persze a hameini patkányfogótól indultam volna el...

Így telt el a serdülőkorom, a fiatalságom... Megtanultam hallgatni az osztálytársaim között, megtanultam, hogy vonás se változzon a

pofámon, amikor a történelemtanárom leökörködte a katedráról, hogy a „németek” a „fasiszták”, a „nácik” a „gyilkosok”, és mi „az utolsó csatlósok”, a „horthyfasiszták”, a „revizionisták”, a „nacionalisták”...

Bizony, megtanultam fapofával hallgatni a szemben levőt, miközben azt gondoltam: mondjad csak, te marha! Azóta bölcsebb lettem (mondom én), most már csak azt gondolom: mondjad csak, te szegény, szerencsétlen... ha ettől többnek érzed magad... Bizony, fapofa, gyermekkoromban is, egyetemi éveim alatt is, ma is...

Életem legszebb évei az egyetemi évek voltak – Kolozsvárott. Rengeteg ragyogó egyetemi tanárral és tanárnővel, jó pár kiváló évfolyamtárssal, jópajtásokkal az egyetem más szakjairól, évfolyamairól, fiatalságom legnagyobb szerelme egy évvel felettem járt a francia szakon, a brassói unokatestvérem német szakos volt, a hetvenes évek első felét éljük, és én tudom, hogy miért duzzasztották fel módfelett az egyetem német szakjait. Én már tudom, hogy a németek kiárúsítása folyik, és az ár, a fejpénz olyan, mint annak idején Amerikában a rabszolgapiacon, a néger feláll a kisebbik hordóra, a nagyobbikra felpattan a kikiáltó, lekapja a néger ajkát: „Egy foga sem hiányzik!”, mellbeveri: „Erős, mint a bivaly!”, öt aranydollárról indulunk, ki ad többet? Csak most már Gréte áll a kisebbik hordón, a kikiáltó ordít: „Még szűz, pedig már három évet végzett az egyetemen! Tehát az ára 30 márka!” Hogy tudtam, te jóisten, hogy tudtam, hogy melyek az egyetem legsötétebb zezzugai! Hát ez éppen abban a fordulóban volt, ahol egy díszes, üvegezett frontú bútorban Ceaușescu összes művei voltak kiállítva, itt egyetlen villanykörte sem égett, egy emelettel fennebb-lennebb sem, Gréte elérzékenyül, sós könnyei végigcsorognak az arcomon, jövő hónapban indulunk, mondja, te mért nem jössz? Hát, mondtam, más élet, más sors, én református vagyok... Lemegyek, a könyvtár előtt ott áll a hölgyek körében (székely) költő barátom a feleségével, mondom

Egyetemistaként Kolozsváron

neki: te tudod, hogy a német szak valami nyolcvan százaléka el fog tűnni? Azt mondja: „Hát ezek a..., nem tudják, mennyire kibabrálnak velünk?” Fapofa, Kálmán, mondom magamban... Nem vitatkozunk!

Nem is vitatkoztam senkivel, pedig eléggé általános volt a vélemény a magyarság körében, ezek a szászok megint kitoltak velünk...! Cifrabbat is hallottam, ezt már magyarországi megmondó-embertől: a románok okosabbak voltak, kirakták a németeket az országukból... Fapofa – mondtam magamban –, fapofa... (Csak nem állhattam neki mindenkinek elmagyarázni: mi az a „szalámi-taktika”!)

A hivatalos magyarázat így hangzott: az árulók – mármint Gréte – egy nagyobb darab kenyérért elfutnak az országból...

A sok „elvtárs” „odafenn” röhögve ölelgette egymást: ez az üzlet több valutát hozott nekünk, mint a nehéziparunk...

Visszatérek Herta Müllerhez. Bizony – irigyeltem. Én is megszerettem volna írni a magam regényét az erdélyi szászok sorsáról (persze, ilyen címet nem tudtam volna kitalálni, mint *Fácán az ember, semmi több* vagy *A róka volt a vadász*, nekem az ilyen címek tetszettek volna, mint a *Kő hull apadó kútba* vagy *A gyertyák csonkig égnek*), éppen csak mire eléggé felkészültnek éreztem volna magam, a háromszázvalahányezer szász és sváb úgy eltűnt a nyolcvanas évek fagyos-ködös világában, hogy egyetlen olvasója sem maradt volna annak a regénynek. Valami tizenötezer még maradt itt-ott állítólag (valakinek gondozni kell a temetőket...), de abból nem kerülne ki ötven ember, aki könyvet olvasna – magyarul... Ez pedig aránytalanság: annak idején egy kisregényt, pláne regényt olyan két-három év kitartó szöszmötölésével írtam meg, ekkora munkát belefektetni... egy olvasó nélküli könyvbe... Herta más. '87-ben utánament az olvasóinak, sőt, a háromszázezer szászhoz hozzászámolom a kb. nyolcvanmilliós németiséget, vagyis ennek a – mondjuk – két százaléknyi, persze folyamatosan csökkenő könyvolvasó emberét... az már egy komoly „olvasótábor”... És ehhez még hozzászámítható néhány svájci, néhány osztrák... bibliofil... Irigylem Herta Müllert! Legyek pontosabb: irigyeltem Herta Müllert...

Most már nem... Mondtam-írtam: a kilencvenes évektől az olvasóim szép lassan elfogytak. Tanár voltam, közvetlen szemlélője, sőt aktív, elszenvető részvevője annak, amit úgy neveznek: az oktatás „forradalmasítása”. Ahány tanügyminiszter, annyi forradalmár apasztotta így

vagy amúgy az oktatásra szánt pénzt, a permanens forradalom pedig még soha, sehol sem vezetett semmire. A diákok egyre több „jogot”, „szabadságot”, a tanárok egyre több színes csörgősipkát kaptak... A diákok oktatását, nevelését átvette az utca, a tévé gusztustalan műsorkavalkádja, a számítógép, az internet néha hihetetlenül veszélyes „divatteremtése”...

Lássuk csak, milyen szálát nem varrtam még el? Minicha néni. Évről évre, ahányszor csak tehettem, megkeresett minket, a nézése egyre merevebb lett, az arca a teljes magábfordulás ijesztő kifejezését kezdte hordozni, a beszéde is egyre furcsább lett, dolgozni sem járt már el rendesen (na, mit csinált? Takarított valamelyik gyárban, természetesen). Amikor már látszott, hogy nagy baj van vele, a hatalom megfelelő szolgálja a kezébe nyomott egy útlevelet – Nyugat-Németországba. Így aztán Minicha néni, miként Gréte, egy nagyobb darab kenyérért az elsők között lett „áruló”... És mivel ez az ötvenes évek végén lehetett, még pénzt sem fizettek érte a „mocsok kapitalisták”! Ezután is, a hatvanas évek elején, minden nyáron, óramű pontossággal megjelent nálunk, egy segédmotoros biciklivel érkezett, ölelgetett minket, sirt és ölelgetett, és alig-alig beszélt, két hallgatás között nagyokat hallgatott... Aztán, úgy ’62–63 táján a látogatás elmaradt... Hogy is írta Herta Müller? *Fácán az ember, semmi több...*

Anyám. Ahogy egyenként eltűnédeztek Tekéből a rokonai, egyre több gyertyát gyújtott világitáskor az udvarunkon. Aztán szinte éves időközönként meghalt a két testvére és az édesanyja, vagyis Sanyi bátyám, Jani bátyám és nagymamám, és elkezdett egyre jobban magába fordulni, az arcvonásai lassan a Minicha néni vonásait vették fel, egyre erősebben kapaszkodott a bibliába és a templomba... *Fácán az ember, semmi több...* Nagyanyámról regényt írhattam volna, úgy hatévesen találkoztam vele először, addig csak a Bukarestből érkező csomagok tudatosították bennem, hogy létezik...

Hatéves vagyok, késő őszi van, a nagyállomáson pár villanylámpa küszködik a köddel és a sötétséggel. Apám megegyezik az egyik fiákeressel az állomás előtt, visszajön hozzánk, befut a gyorsvonat, csikorognak a kerekek, a mozdony gőzpárát fújtat, nyílnak a vagonajtók, az egyikben nagyon megtermett, hatalmas hölgy áll, kihajol és parancsoló hangon ordít: „Hamal! Hamal...!” Megáll egy vékony, alacsony vasutas alatta, és felszól, ne kiabáljon, nagysága, mert itt

senki sem beszél románul. Na akkor fogja maga ezt a két bőröndöt – mondja nagymamám –, lenyújtja az egyiket, a vasutas bőröndöstül leül a fenekére, méltatlankodva felszól: ejsze ágyúgolyóval pakolta tele ezt a bőröndöt a Naccsága?

Hát, lássuk csak: a szálak elvarrva, elnézést kérek az Olvasótól, ha még van, a feleslegesen eltöltött idő miatt.

Ahogy Hamlet az utolsó szavaival elbúcsúzott: A többi néma csend.

Gyergyószentmiklós, 2019. január 22.

„Rajongóim” körében, a '70-es évek elején